

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR

FÖLDTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA

**A PÉNZÜGYI KÖZPONTOK SZEREPE A
REGIONÁLIS FEJLŐDÉSBN**

A globalizáció hatása a regionális pénzpiacokra

PHD. ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

ERŐS JÁNOS GYÖRGY

Témavezető: Prof. Dr. Tóth József

Pécs, 2007.

A doktori program címe: Földtudományok Doktori Program

Vezetője: Prof. Dr. Tóth József
Egyetemi tanár, a földrajztudományok doktora
Rector emeritus
PTE TTK Földrajzi Intézet,
Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék

A doktori témacsoport címe: Terület- és településfejlesztés

Vezetője: Prof. Dr. Tóth József

Tudományága: Terület- és településfejlesztés

TARTALOM

I. Bevezetés	2
II. A kutatás célja, háttere.....	4
III. Kutatási, vizsgálati módszerek	9
IV. Eredmények	11
V. Az eredmények gyakorlati alkalmazásának lehetőségei, a további kutatás irányai	25
VI. Publikációs jegyzék.....	26

I. Bevezetés

Történelmi tapasztalat, hogy a különböző szintű földrajzi térségek gazdasági és társadalmi fejlődésében nagy jelentősége van a pénzviszonyok fejlettségének, aminek kialakulásában sok más tényező között helye van a földrajzi adottságoknak is. A nemzetközi pénzügyi központok felemelkedése megkönnyítette a világpiac fejlődését, de ezzel párhuzamosan gyengítette a kis- és közepes méretű városok szerepét, mert a globális és lokális gazdasági, politikai és gazdaságpolitikai folyamatok között szoros kölcsönhatás van. Az egykor kisebb városokban megtelepedett cégek mára nagy, multinacionális cégek leányvállalataivá váltak. Ennek eredményeképpen vállalati központjaik is átkerültek a nagy pénzügyi központokba. A kommunikációs és információs technológiák tovább erősítik kisszámú világváros szerepét, s gyengítik sok kisebb város hagyományos autonómiáját. A nemzetközi pénzügyi központok funkciói mára jelentősen bővültek, s lényegében univerzális tevékenységet folytatnak, míg a regionális központokra inkább a funkcionális specializáció a jellemző. Napjainkban a pénzügyi kapcsolatok esetében a világ térképén alig található olyan pont, amely kivonhatná magát a pénzügyi központok hálózatának hatásai alól.

A pénzügyi központok funkcionálisan és regionálisan egyaránt nagyon eltérő jellegű intézmények, csoportosulások, sokszor nagyon nehéz behatárolni őket. Mind a szakemberek, mind pedig az irodalom megosztott abban, hogy valójában mi is tekinthető pénzügyi központnak. Azonban tény, hogy a központok szerepe a modern gazdasági és regionális fejlődésben jelentős. A pénzügyi központ komplex gazdasági kategória, amelynek a definiálása inkább csak formai, nem pedig tartalmi jegyek vonatkozásában lehetséges, és a gazdasági, térbeli hatásai sokkal összetettebbek, mint ami egy értekezésben részletesen áttekinthető lenne.

A különböző definícióknak viszont közös eleme, hogy a központ mindig meghatározott földrajzi pontban van, amelyet egy-egy város, sőt azon belül egy negyed, utca nevével jelölnek. Pl. a Londoni City, New-York-i Wall Street. A disszertációban a pénzügyi központ fogalma alatt a következőt értem: egy adott földrajzi hely, ahol jelen vannak a legfontosabb pénzügyi intézmények (bankok, értéktőzsdék, pénzügyi közvetítők, befektetési alapok, biztosító társaságok, hitelminősítő intézetek stb.), s ezek a vállalkozások tranzakcióikat szabadon, a pénzügyek teljes körében magas technikai felszereltséggel végezhetik.

A világgazdaság átrendeződése az elmúlt egy, másfél évtizedben lényegében a gazdasági és társadalmi folyamatok teljes körét érintette, s két

meghatározó eleme a termelési tényezők szabad áramlása, amely ma már a munkaerő kivételével minden egyéb területen érvényesül, valamint a technológiai fejlődés. Ezek a folyamatok a pénzügyi központok kialakulására, fejlődésére és szerepére is hatással vannak. A globalizáció előrehaladása következtében gazdasági szerepük is módosult, s jelentős regionális hatása van egyes központok dinamikus fejlődésének, vagy éppen hanyatlásának.

II. A kutatás célja, háttere

A pénzügyi központok jellegének, „mainstream”-jének változásai történelmileg ciklikusan, egyes gazdaságtörténeti korszakokhoz kapcsolódnak. Egyértelműen kirajzolódik, hogy a gazdasági folyamatok liberalizáltsága nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt meghatározza a pénzügyi központok fejlődését, jellegét, tevékenységét, regionális hatásait. És bár a regulációs liberalizáció és a protekcionista diszkrimináció egyaránt ösztönzi az FC-k (Financial Center – Pénzügyi Központ) fejlődését, de ezek a változások teljesen eltérő funkciójú és főleg regionális hatókörű központok kialakulásához vezetnek. Mivel napjainkban a pénzügyi központok fejlődését is lényegében a világgazdaság többi szereplőjéhez hasonlóan befolyásolják a globalizációs, integrációs – és ezzel párhuzamosan a lokalizációs – tendenciák, ezért a nemzetközi gazdaságban egy-egy régió fejlődésében játszott szerepük átalakul, egyes régiókban csökken. Meghatározó tendencia azonban az is, hogy a legnagyobb pénzügyi központok helyzete globálisan a korábbi évszázadokhoz képest is erősödik. Regionális szinten erőteljes átrendeződés zajlik, új központok jelennek meg, elsősorban a Távols-Keleten, amelyek a jövőben komoly befolyást gyakorolhatnak egyes országok és térségek fejlődésére, illetve korábbi regionális központok szerepe lecsökken (pl. Bécs, Ciprus, stb.)

A pénzügyi központok, mint a pénzügyi szolgáltatási iparágak „sűrűsödésének” helyei fejlődésükben lényegében az „iparági koncentráció” mintáját követik, hiszen ott alakulnak ki ilyen „helyek”, ahol a pénzügyi intézmények száma és a megfelelő szaktudású munkaerő nagysága a szükséges kritikus szintet eléri. Az iparágak területi koncentrációjának meghatározó okai a lokációs elméletek áttekintésével ismerhetők meg, amelyek arra törekednek, hogy kimutassák azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják, hogy egy-egy földrajzi egység miért válik gazdasági értelemben másokhoz képest fontosabbá, miért települnek oda egyes iparágak? A kézenfekvő komparatív tényezők mellett – pl. természeti feltételek – ez akkor válik különösen érdekessé, amikor nagyon hasonló adottságú helyek közül valamelyik „kiemelkedik”, míg mások semmilyen fontosabb szerephez nem jutnak. A telephelyelméletekben leírtak tökéletes verseny mellett teljesülnek, mely a méretgazdaságosság miatt adódó eltérő feltételek, s a piaci verseny logikája következtében aligha áll fenn. A magyarázat egyre inkább a kompetitív előnyök előtérbe kerülésében található. A kedvező feltételek kialakítása, a nemzetközi tőkeáramlás jelentős szintje módosította a hagyományos megközelítések magyarázó erejét.

A pénzügyi központok fejlődésének elméleti összefüggései, a közöttük kialakult hierarchia, a gazdasági fejlődésre gyakorolt hatások elemzése – különösen a hazai közgazdasági szakirodalomban – indokolatlanul „alul-kutatott”, talán szövevényes rendszere, esetenként indirekt gazdaságpolitikai „háttér-összefüggései”, vagy a magyar gazdaság korábbi, relatív zártsága következtében is. Magyarországon a nemzetközi pénzügyi hierarchia és a világot átfogó pénzügyi háló közgazdasági elméleti összefüggéseivel csak kevesen foglalkoztak. (pl. GÁL P., SIMAI M.) Az utóbbi években inkább a földrajztudomány, azon belül is a regionális kutatások helyeztek növekvő hangsúlyt a téma földrajzi és közgazdasági összefüggéseire egyaránt (pl. LENGYEL I.), s növekvő jelentőségre tett szert a pénzügyi földrajz is (pl. GÁL T.). Ennek egyik vetülete, kvázi interdiszciplináris eleme a gazdasági növekedés és a pénzügyi központok közötti összefüggések vizsgálata, s a regionális fejlődésre (beleértve a világgazdasági-, illetve az egyes országokon belüli régiókat) gyakorolt hatások értékelése.

A nemzetközi szakirodalomban bár már a XIX. századi, korai XX. századi elméleti munkák érintették a különböző iparágak központosodásának kérdéskörét, igazán csak az 1970-es, 1980-as évektől kezdve értékelődött fel a pénzügyi központok elméleti kérdéseinek vizsgálata, amikor a liberalizáció hatásmechanizmusai erőteljesen kezdték éreztetni hatásaikat azok fejlődésére is. A XIX. századi előzmények reneszánszaként, lényegében MARSHALL A. nyomdokain KINDLERBERGER C., KRUGMAN P. és PORTER M. munkái gyorsították fel a pénzügyi központokhoz is kapcsolódó elméleti összefüggések vizsgálatát. A kilencvenes évektől kezdődően egyre több munka vizsgálta a létrejövő eurózóna EU-n belüli, és EU-n kívüli pénzügyi központokra gyakorolt hatásait, egyrészt az eurózónán belüli térbeli átrendeződéssel, másrészt az eurózónán kívül maradó Londonnal összefüggésben.

Az elméleti előzményekből a következő háttér rajzolható fel a pénzügyi központok fejlődését is befolyásoló tényezőkről.

1. A hely, a lokális tér fogalma a közgazdaságtanban egyes iparágak földrajzi elhelyezkedésével, azok koncentrációjával összefüggésben, a termelésre ható extern hatásokkal kapcsolatban került először előtérbe. Alfred MARSHALL az iparágak földrajzi eloszlását írta le, a XIX. századi angliai iparvidékek kialakulását és konjunktúráját külső gazdasági hatásokra vezette vissza, amelyeket szomszédsági hatásként, vagyis lokális megközelítésben használt. Ez lényegében egyfajta multiplikátor hatás, amikor a hasonló tevékenységi körbe tartozó vállalkozások egymás fejlődését kölcsönösen elősegítik, s térben is jól kimutathatóan koncentrálnak. E folyamat közgazdasági logikája egyrészt a belső,

másrészt a külső méretgazdaságosság. A belső méretgazdaságosság esetén a költségek alakulása az adott vállalat méretétől függ. A külső méretgazdaságosság esetén a vállalaton kívüli tényezők, pl. az adott helyen lévő ágazati méret befolyásolja a költségek alakulását, jellemzően minél nagyobb az adott iparág meghatározott földrajzi helyen, annál kisebbek lehetnek az egységköltségek. Ez alapján egy adott vállalat ott fog telephelyet létrehozni, ahol hasonló ágazathoz tartozó több cég is működik már, ami lehetővé teszi a pozitív külső extern hatásokhoz kapcsolódó versenyképességi előnyök kihasználását.

2. A pénzügyi központok földrajzi területenkénti koncentrálódását Charles KINDLEBERGER bizonyította. Gondolatmenete szerint a pénzügyi központok a fizetések központosításából fejlődnek ki. Amint valamelyik központ elkezdi növekedni, a növekedés önmagában stabilizálja és megerősíti pozícióját. A kiszorító hatás, a piaci szegmentálás, más pénzügyi központok stratégiája egy földrajzi régióban több pénzügyi központ létét is igazolhatja, de ezek száma ekkor is nagyon korlátozott marad. A különböző pénzügyi területek integrálódásának megindulásával a kisebb jelentőségű, vagy növekedésre képtelen központok hanyatlani kezdenek, csak kevés marad fenn, s általában egy válik meghatározóvá. Ez lényegében a marshall-i logika felújítása, és mintegy megelőlegezi Krugman és Porter ezirányú vizsgálatait.

3. Paul KRUGMAN az „új regionális földrajz” elméleti keretében részben a marshall-i gondolatokat fogalmazta újra. A térbeli koncentrálódás oka, hogy a globalizáció elmélyülésével párhuzamosan a gazdaság alapegységei többé már nem az országok, hanem régiók, vagy határokon átnyúló területek, illetve városok. Krugman szerint a koncentrálódással összefüggésben lényegében a Marshall-féle pozitív lokális extern hatások érvényesülnek (ezek a centripetális hatások), másrészt pedig a koncentrálódás ellen ható centrifugális erők is jelentkeznek (pl. mivel a munkaerő nem mobil), illetve egyéb negatív extern hatások is érvényesülhetnek (pl. túlnépesedés, vagy túlzott árnövekedés az ingatlanszektorban). Az elmélet alapja a földrajzi determinizmusban, valamint a „marshall-i extern hatások” újragondolásában rejlik.

4. Michael PORTER elemzéseinek központi következtetése, hogy a világgazdaságban versenyző vállalatok versenyelőnyeinek forrásai alapvetően földrajzilag koncentráltak. Ebből következően az iparági szinten jelentkező globális verseny sokszor néhány lokalizációs előnyön, esetenként egy-egy térség vagy város vállalatainak tevékenységén nyugszik. Emellett szintén a földrajzi koncentrálódás fontos szerepét hangsúlyozza, hogy eredményei szerint a verseny meghatározó egységei nem egyes elkülönült

vállalatok, hanem vállalati klaszterek, amelyek regionálisan koncentráltak, s a globális vállalatok és a velük valamilyen formában együttműködő kisebb vállalatok, intézmények kooperációját jelenti. Ebből következik az az állítása is, amely szerint lényegében nincsenek alacsony technológiai szintű iparágak, csak alacsony technológiai szintű vállalatok vannak, a technológiai fejlődés ugyanis minden ágazat esetében adott, csak kérdés, hogy az egyes vállalatok megszerzik-e, illetve egyáltalán hozzájuthatnak-e a legújabb technikai vívmányok eredményeihez. A technológiaváltásban, az innovációs folyamatban pedig jelentős előnyt jelent a térbeli koncentráció, ami felerősíti a követő hatások érvényesíthetőségét. Ennek eredményeképpen a technikai és gazdasági kiszámíthatatlanság mértéke csökken; az interakciók a cégek és a kutatók, illetve egyéb szereplők között intenzívebb, ezért a problémák felismerése is gyors.

A porteri logika jelenti az alapját a globális vállalatok telephely-választási stratégiájának is. Ennek megfelelően a világra kiterjedő tevékenységgel rendelkező vállalatok az egyes értéklánc-blokkokat odatelepitik, ahol az a legjobban működtethető (pl. a K+F tevékenység az USA-ban, a tömegtermelés Délkelet-Ázsiában stb.). Az ezredfordulóra ez a fajta stratégia már a globalizálódó pénzügyi vállalatok esetében is megfigyelhető, amelyek specializált tevékenységi egységeiket is ennek megfelelően telepítik (pl. a legkedvezőbb forrásbevonási lehetőségek szerint, vagy a legfontosabb tőzsdék közelébe). Így a liberalizáció és a vállalati tevékenység lehetőségeinek kibővülése együttesen nagymértékben képesek átalakítani a pénzügyi központok tevékenységének keretfeltételeit.

A disszertáció ezen elméleti kereteket tekintette kinndulópontjának, s a gazdaságföldrajz, pénztörténet és pénzügy tudomány eredményeire, valamint saját banki tapasztalataimra alapozva arra törekszik, hogy meghatározza egy földrajzi egység (ország, régió stb.) helyét a nemzetközi pénzügyi kapcsolatrendszerben, valamint azt, hogy ez milyen kölcsönhatásban van az adott terület gazdasági fejlődésével, s a gazdasági-pénzügyi összefüggésekből próbál regionális következtetéseket levonni. Az értekezés célja, hogy ezen elméleti keretek között feltárja a pénzügyi központok, alapvetően az országhatáron túlnyúló hatással rendelkezők szerepét az egyes régiók, országok egyenlőtlen fejlődésében, valamint a világgazdaságban végbemenő, új korszakot jelentő globalizációban, illetve a földrajzi térségek (országok, régiók és városok) ezzel összefüggő lehetőségeit és korlátait. További cél a globalizáció és általában a regulációs liberalizálódás vagy a protekcionizmus pénzügyi központok fejlődésében játszott szerepének feltárása. A kutatás arra törekszik, hogy mind teljesebben elemezze a nemzetközi pénzügyi központok működési mechanizmusát, szerepét, hatásait a nemzetközi pénzügyek alakulásával összefüggésben is. A

disszertáció célja az is, hogy a kutatás eredményével hozzájáruljon a gazdaságpolitika, azon belül a pénzpolitika és regionális politika alakítására vonatkozó következtetések megfogalmazásához, ráirányítsa a figyelmet a nemzetközi pénz- és tőkepiachoz való hatékony kötődés fontosságára, illetve azt is kimutassa, hogy a pénzügyi tevékenység a gazdasági növekedésben igen fontos szerepet játszhat, s a fejlett pénzügyi közvetítőrendszer kialakítása, egy-egy ország, terület, város pénzügyi központtá válása a gazdaság fejlődési lehetőségei számára is kedvező kereteket terem. A disszertáció kettős megközelítéséből fakadóan is törekszik arra, hogy bemutassa, miképp módosítják a gazdasági feltételek a pénzügyi szolgáltatások regionális fejlődésre gyakorolt hatásait. Az értekezés ezzel a maga szerény eszközeivel hozzá kíván járulni a pénzügyi fejlődési korszakok és a gazdasági fejlődés közötti összefüggések értelmezéséhez, a pénzügyi- és a regionális-, valamint a globális fejlődés kölcsönhatásainak, illetve az új pénzügyi fejlődési korszak törvényszerűségeinek feltárásához.

III. Kutatási, vizsgálati módszerek

A kutatás kiindulási pontja – mintegy váza – a lokációval, egyes városok, régiók fejlődésével kapcsolatos, a közgazdaságtan és a regionális tudomány határterületét jelentő elméletek áttekintése. Ezek az elméletek kimutatják azokat a tényezőket, amelyek a pénzügyi központok – beleértve a nemzeti és a nemzetközi központokat is – kialakulásában, fejlődésében meghatározó szerepet játszanak. A megalapozott következtetések levonásához a közgazdaságtan és a földrajz releváns elméleteit gazdaságtörténeti megközelítésbe is célszerű ágyazni. Ezért a dolgozat sajátos módon egyesíti több tudományterület módszertani megközelítését, és megkísérli az interdiszciplináris szempontok alapján született kutatási eredményeket szintetizálni.

Az elemzés szakirodalom áttekintő, feldolgozó jellegű, magában ötvözi a történeti és funkcionális elemzési módszereket. Az elméleti áttekintést és értékelést tartalmazó első fejezet után alapvetően másodlagos források (tanulmányok, elemzések, szakkönyvek) interpretatív megközelítése révén mutatja be a pénzügyi központok fejlődésére hatást gyakorló tényezőkkel kapcsolatos tudományos álláspontokat. Az elsődleges adatforrások egyes részterületeken hiányoznak, pl. az offshore központok működésével kapcsolatos adatok értelmezésére csak a legnagyobb nemzetközi szervezetek, egyes országok pénzügyminisztériumai vagy globális könyvvizsgáló cégek képesek. A nyilvánosan hozzáférhető értékelések, az eltérő forrásokból származó elemzések összehasonlítása és az azokban megfogalmazott állítások ütköztetése, értékelése azonban ennek ellenére a téma kutatási eredményeinek egyedi kombinációját teszik lehetővé.

Emellett egyes részek esetében (pl. a transznanacionális bankok tevékenységével kapcsolatban) jelentős mennyiségű vállalati információ összegyűjtésére és értékelésére került sor. Ilyen értelemben ez elsődleges forrásból származó statisztikai adatok szintetizálást jelentette.

A kutatás a regionális elemzések irányait követve a különböző pénzügyi központok kialakulásának és működésének jellegetességeiről a régiós oksági kapcsolatok feltárásával törekszik általánosítható megállapításokra, s ezekre támaszkodva a fejlődés középtávon várható irányainak meghatározására. A szakirodalmi források, statisztikák feldolgozása mellett támaszkodom bankári tapasztalataimra is. Az elemzés nemzetközi összehasonlításokra alapozva szintetizálni kívánja mindazokat a tényezőket, amelyek a régiók pénzügyi viszonyaira hatnak, s ötvözi a szakirodalom szintetizáló, valamint a kvantitatív, elsősorban statisztikai idősor és

statisztikai komparatív elemzéseket. Az így értékelt folyamatokból igyekszik gazdaságpolitikai és elméleti szempontból is hasznosítható következtetéseket levonni.

A témának megfelelően a leíró és értelmező, értékelő részek felváltva jelennek meg. A különböző tényezőket a disszertáció fontosságuknak megfelelően és a pénzügyi központokhoz fűződő kapcsolataik erősségétől függően eltérő súllyal kezeli. Ezért vannak olyan témakörök, amelyek részletesebb kifejtést igényelnek, míg másokat célszerű rövidebben ismertetni. A disszertáció arányai, témaköreinek kifejtettsége a munkahelyi vita alapján, az értékelések iránymutatását követve kerültek módosításra.

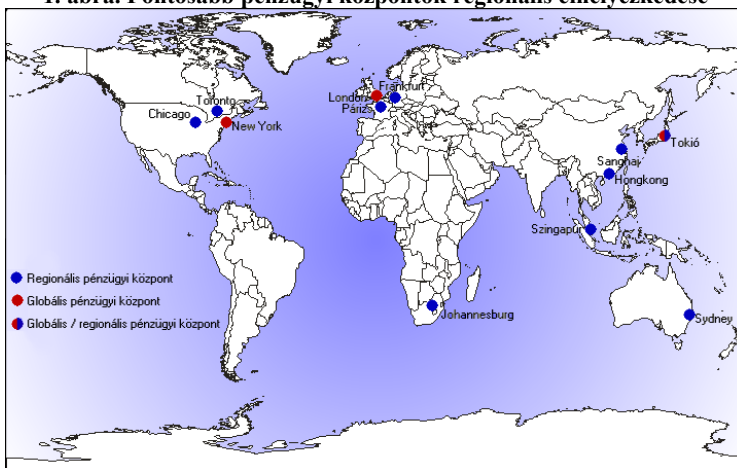
IV. Eredmények

1. A nemzetközi fejlődés és a pénzügyi központok kialakulása között szoros a kapcsolat, de az összefüggés iránya sajátos, és nem mindig határozható meg egyértelműen. A különböző gazdaságtörténeti korszakokban azonban nagyon jellegzetesek az akkor kialakult pénzügyi központok. A liberalizáció általában ösztönzi a pénzügyi fejlődést, s jellegét tekintve az univerzális központok erősödését segíti elő, míg a protekcionista világ gazdasági feltételek korlátozzák az univerzális típusú központokat, de előtérbe helyezik a regionális hatókörűeket. A pénzügyi központok fejlődése a globalizáció elmélyülésével átalakult, új korszakba lépett, de a meghatározó nemzetközi pénzügyi központok súlya az e területen is növekvő verseny ellenére sem csökkent.

A gazdasági és pénzügyi kapcsolatokban bizonyos földrajzi pontokon különböző jelentőségű központok jöttek létre, s közöttük hierarchia bontakozott ki. Évszázadokon át e központok a reálfolyamatok pénzügyi tükröképei voltak, azokon nyugvó erőviszonyokat hordoztak. A közgazdasági és földrajzi elemzések rámutatnak arra, hogy egyes iparágak egy adott földrajzi lokáción miért tesznek szert nagyobb jelentőségre más helyekhez képest. Ugyanez érvényesül a pénzügyi központok esetében is.

2. A történelem során a nemzetközi pénzügyi központok jelentősége állandóan változott, ami az egyenlőtlen gazdasági fejlődés törvényszerű következménye, és ez a folyamat napjainkban is nyomon követhető. Az is jól látható, hogy a pénzügyi központok fejlődésében egyaránt jelen van a koncentráció és a szakosodás. Bár a pénzügyi központok között időben és térben is jelentős átrendeződések zajlottak az elmúlt évszázadokban, azonban egyes keretfeltételek meglehetősen nagy stabilitást mutatnak. Ilyen pl. London, mint globális IFC (International Financial Center – Nemzetközi Pénzügyi Központ) szerepének fennmaradása. Ugyanakkor a jelenlegi globális pénzügyi struktúrát, a pénzügyi központok fejlődési lehetőségeit s egymáshoz való viszonyukat több tényező is változások elé állíthatja. A globalizáció, mint a gazdaság minden területén, a pénzügyi folyamatokban és az FC-k, illetve IFC-k rendszerében, hatásaiban, szerkezetében is alapvető, mondhatni korszakváltás jellegű átrendeződéseket eredményezett.

1. ábra. Fontosabb pénzügyi központok regionális elhelyezkedése

Forrás: Saját szerkesztés

a) A korábbi évszázadokban egy-egy pénzügyi központ lokális hatása rendkívül erős volt, s egyes térségek gazdasági fellendülésében vagy hanyatlásában meghatározó szerepet töltött be. Jelenleg a világméretű liberalizációnak köszönhetően az ilyen típusú lokális növekedési hatások már nem annyira erősek, számos egyéb tényező fontosabbá vált (pl. külkereskedelmi forgalom, a transznacionális vállalatok befektetései, vagy a technológia-transzfer, a high-tech termelés lehetőségei). A pénzügyi globalizáció kibontakozása nem választható el az elektronikán nyugvó forradalmi változásokat mutató információs lehetőségek (az internet) létrejöttétől sem. Az új technikára alapozva a pénzügyi eszközök tárháza kiszélesedett, s bővül jelenleg is. Ez is hozzájárult a gazdasági szférától elszakadó banki pénzteremtéshez (dezintermediáció), a pénzügyi innováció robbanásszerű fejlődéséhez, a pénzintézeti világháló kiterjedéséhez. A komplex pénzügyi átrendeződést az elektronikus rendszerben működő banktevékenységekkel együtt joggal lehet egy olyan új fejlődési korszak kezdetének tekinteni, amely már a pénzforradalom jeleit mutatja. Ezek az új jelenségek, pénzügyi innovációk nehezen érthetőek meg és kezelhetőek a korábban tanult ismeretekkel, mert több olyan összefüggés kerül felszínre, amelyre az uralkodó közgazdasági elméletek nem adnak választ.

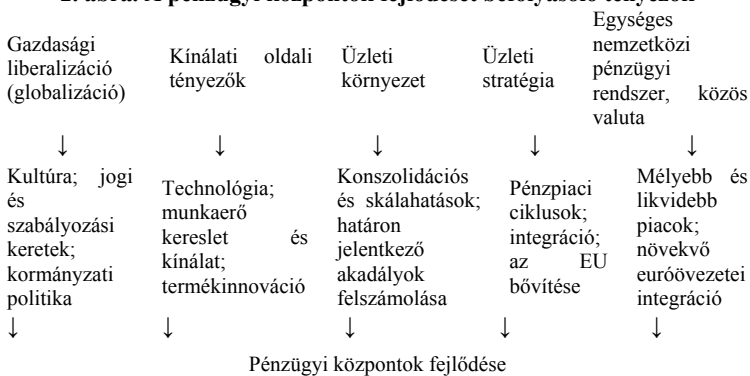
b) A globalizáció és az integráció következményeként a pénzrendszerek nemzeti függetlensége gyengül, sőt az euró-övezetben teljesen megszűnt. A nemzetközi piacokon éleződik a különböző valutáznák és nemzetközi pénzközpontok verseny, amely az egyes földrajzi régióknak a

világgazdaságban betöltött szerepét módosítja, de emellett a nemzeti sajátosságok a globalizáció korszakában is fennmaradnak. A versenyben különböző országokat magukba foglaló gazdasági, integrációs törekvések jelentkeznek, új gazdasági erővonalak alakulnak. A globalizáció elmélyülésével párhuzamosan a gazdaság alapegységei többé már egyre kevésbé az országok, hanem a régiók, vagy határokon átnyúló területek, illetve városok. Nem csak a világgazdasági aktuális folyamatokban, de a versenyképességgel, a gazdasági növekedéssel, a gazdasági fejlődés és a pénzügyi tevékenység közötti összefüggések vizsgálatában is jelentős átrendeződés zajlik.

c) A nemzetközi pénzkapcsolatokban bonyolult erőviszonyok, kölcsönhatások és függőségi viszonyok alakultak ki a transznacionális vállalatok és bankok között, amelyek egyre nagyobb befolyást gyakorolnak a nemzetközi gazdasági és pénzügyi szervezetek tevékenységére, a nemzetközi pénzügyi központok hierarchiájának működésére.

Gazdaságtörténeti elemzések, közgazdasági elméletek, földrajzi kutatások is rámutatnak arra, hogy az elmúlt évszázadokban a nemzetközi pénzügyek intézményi környezet, a vállalati stratégiák alakulása, illetve egyes térségek gazdaságpolitikai céljai és az azok megvalósítása érdekében alkalmazott eszközök nagymértékben befolyásolták a pénzügyi központok fejlődésének feltételeit. Napjaink keretfeltételei között a pénzügyi központok további fejlődésének mozgatórugói a következő időszakban lényegében öt tényező köré csoportosíthatóak. Ezek a globalizáció; a változó üzleti környezet; a kínálat oldali tényezők (mint pl. a technológia hatásai a telephelyválasztásra); a vállalati stratégiák; valutáris változások.

2. ábra. A pénzügyi központok fejlődését befolyásoló tényezők

Forrás: saját összeállítás

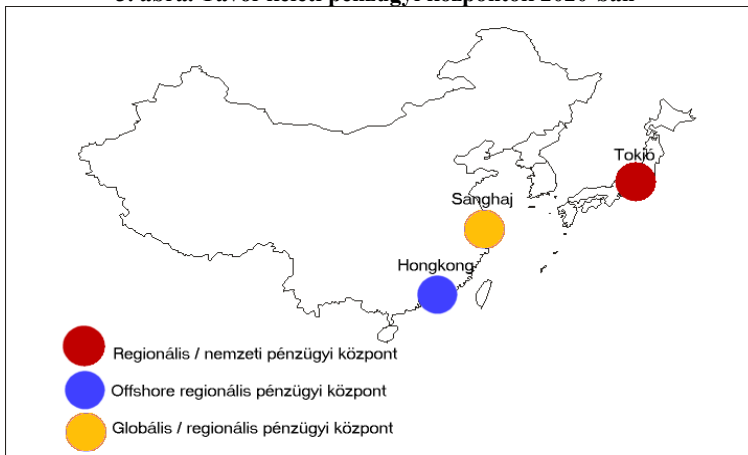
3. A jelenlegi folyamatok alapján a meghatározó pénzügyi központok (London, New York, esetleg Tokió) szerepének megőrzése mellett a regionális hatású központokat tekintve jelentős átrendeződés zajlik, ami a következő évtizedekben a világgazdaságban meghatározó súlyú új központ(ok) kialakulásához is vezethet.

Korábban egyértelmű volt a közgazdaságtudományban, hogy egy földrajzi térségnek, országnak a nemzetközi pénzügyekben elfoglalt helye az elért gazdasági és társadalmi fejlettségével arányosan alakul. Ma ez nehezen fogadható el, mert így nem lenne értelmezhető az olajállamok, vagy egyes kedvezőtlen tényező-ellátottságú, de offshore központként működő országok nemzetközi pénzügyekben játszott szerepe. Nem kapnánk arra sem választ, hogy Kína miért rendelkezik a világ legjelentősebb valutatartalékával, hogyan jöhet egyáltalán szóba a jüan nemzetközi valuta szerepe. A közgazdaságtan és a földrajztudomány határán nem véletlenül születtek meg a múlt évszázad végén azok a telephelyelméletek – amelyek egyébként XIX. századi gyökerekre támaszkodva – törekedtek a tér, a lokáció, a gazdasági versenyképesség újraértelmezésére, és ezek alapján vizsgálták a pénzügyi központok fejlődésének meghatározó elemeit.

A világgazdasági pozícióátrendeződés a következő időszakban hatást gyakorolhat egyes régiók pénzügyi jelentőségének növekedésére. A folyamat meghatározó oka az európai integráció előrehaladása, illetve egyes régiók nagyon gyors gazdasági felzárkózása, aminek következtében:

- Európában a pénzügyi központok koncentrálódnak, illetve egyfajta munkamegosztás alakul ki a legfontosabb központok között, s érdekes módon ez a hatékony specializáció érvényesül London és a kontinentális Európa viszonylatában is.
- A távol-keleti országok, Kína, India, Dél-Korea és az un. Kis tigrisek egyre fontosabb szereplői a világgazdaságnak és a nemzetközi pénzügyek rendszerének. Kína, s benne egyes pénzügyi központok szerepe nem csak regionális, de globális szinten is jelentős átrendeződést válthat ki. A folyamat végén a jüan az USD-val és az euróval versenyző kereskedelmi és tartalékvalutává válhat.

3. ábra. Távol-keleti pénzügyi központok 2020-ban

Forrás: saját összeállítás a London as a global Financial Centre című kiadvány alapján (Corporation of London, 2005)

- Regionális szinten ugyancsak jelentős hatása lehet az orosz gazdaság szénhidrogénekre alapozott dinamikus fejlődésének is. Az utóbbi években Oroszország jelentős eredményeket ért el gazdasága stabilizálásában, az orosz bankok nemzetközi terjeszkedése egyre erősebb, a konvertibilis rubel stabil, az ország valutatartalékai igen magasak. Nem kizárt annak lehetősége, hogy néhány éven belül kialakul a regionális nemzetközi rubelzóna. Az orosz pénzügyi politika szándéka, hogy a rubel nemzetközi kulcsvaluta legyen, és Moszkva nemzetközi pénzügyi központként funkcionáljon.

4. Európában a pénzügyi központok közötti verseny a hetvenes-nyolcvanas években ahhoz vezetett, hogy a nemzeti központok tevékenysége egyre erőteljesebben koncentrált Párizsban, Frankfurtban és Londonban. Az euró bevezetésével ez a tendencia felgyorsult, s a három fő európai pénzügyi központ tulajdonképpen három, egymás tevékenységét és funkcióját kiegészítő város hálózatává vált, amely képes növelni az EU pénzügyi versenyképességét. Ugyanakkor a kisebb jelentőségű pénzügyi központok Európában vagy fokozatosan elsorvadnak, vagy specializálódás révén képesek fenntartani magukat, illetve egyes tevékenységekre vonatkozó hálózatosság révén tudnak továbbra is fontos szerepet betölteni.

Az európai pénzügyi központok fejlődésének egyik mozgatórugója a közös pénz megjelenése. Egyes területeken az euró már most mélyebb és likvidebb

tőkepiacokat teremtett, az euróban denominált eszközök iránti kereslet az elmúlt években erőteljesen növekedett. Az euróval egy olyan új valuta jött létre, amely relatíve fontos szerepre tett szert a nemzetközi pénzügyi folyamatokban. Bár tartalékvalutaként nem sikerült a dollár hegemoniáját megtörni, de az Európa Unióban jelentősen átalakította a feltételeket. A fontosabb európai pénzügyi központok vonatkozásában az új fizetőeszköz megjelenése két markáns folyamatot indított el.

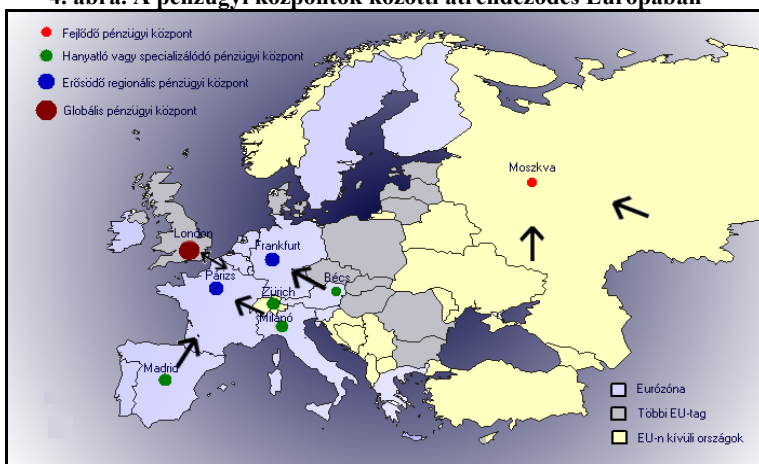
- Egyrészt, határozott specializálódás figyelhető meg az euróövezeten belül Párizs és Frankfurt vonatkozásában. Az elmúlt egy évtizedben Párizs, London és Frankfurt is gyorsan növekedett, s több üzletágban is jelentős piaci részesedést sikerült elérniük. A növekedésnek több forrása is volt, pl. a tagállamok piacainak deregulációja, ami a nagykereskedelmi tevékenység iránti keresletet növelte, az euró bevezetés, illetve a lakossági és a vállalati felhasználók elmozdulása a tőkepiaci finanszírozás irányában.
- Másrészt, az eurózóna létrejötte egyáltalán nem jelentette London pénzügyi központ szerepének háttérbe szorulását, teljes mértékben képes volt részt venni az euró-pénzpiaci folyamatokban, s piaci részesedését is fenntartotta. Az euró megjelenése erőteljesen hozzájárult a pénzügyi piacok egységesüléséhez az eurózónában, s ezzel az integráció elmélyülése irányában hatott.

A közös pénz azonban az európai piacok fejlődésében csak egy elemet jelentett. Legalább ilyen fontos a globalizáció előrehaladása a pénzügyi szolgáltatások esetében, a pénzpiaci szereplők üzleti stratégiája, amely a még nagyobb koncentráció irányába mutat, a technológia fejlődése, és a pénzügyi szolgáltatások európai akciótervének meghirdetése, amely 2007-től jelentősen befolyásolhatja az európai pénzpiacok, a pénzügyi szolgáltatások, s így a pénzügyi központok fejlődését.

Fontos megjegyezni, hogy az euróhoz köthető hatások elemzése egyelőre meglehetősen hézagos. Viszonylag ritkák az olyan összehasonlító vizsgálatok, amelyek választ tudnak adni például arra a kérdésre, hogy az eurózónában a közös pénz miképp hatott a növekedési folyamatokra, a belső piac egységesülésére. Arra vonatkozó elemzés is ritka, hogy milyen növekedési és egyéb különbségek figyelhetők meg az eurózóna tagjai és az azon kívül maradt tagállamokban. Az EU-ban a fiskális és a monetáris politikáról készült elemzések utalásszerűen tartalmazznak jelzéseket pl. a költségvetési előírások növekedésre gyakorolt hatásáról, de ezek nem igazán átfogóak és nem különülnek el bennük egyértelműen a konjunkturális folyamatok és az euró következtében jelentkező hatások. Ugyanez érvényesül

a pénzügyi szolgáltatások, a pénzügyi központok esetében is. Azért is nehéz ilyen elemzéseket végezni, mert az euró bevezetése óta viszonylag rövid idő telt még csak el. Ez egyben jelzi azt is, hogy az Európán belüli pénzügyi központok jövőbeni fejlődésével kapcsolatos kutatási irány lehet a disszertáció továbbfejlesztésének egyik lehetősége.

4. ábra. A pénzügyi központok közötti átrendeződés Európában

Forrás: saját szerkesztés

5. A nemzetközi pénzügyi rendszert meghatározó intézményi keret és az ahhoz kapcsolódó gazdaságfilozófia jelentősen befolyásolja a pénzügyi központok fejlődését. A II. világháború után kialakult rendszer a nemzetközi pénzügyi liberalizáció felgyorsítása révén egyrészt tovább erősítette a kulcsvalutával rendelkező országok pénzügyi központ szerepét, másrészt lehetőséget teremtett az offshore tranzakciók dinamikus bővüléséhez.

A nemzetközi pénzügyi rendszer jellege, szabályozása és a rendszert meghatározó országok gazdasági érdekei befolyásolják a pénzügyi központok fejlődési lehetőségeit. A II. világháborút megelőző időszakban jelentős hatást gyakorolt a különböző valutazónák kialakulása, amely jelentős protekcionizmussal párosulva mesterségesen térítette el a pénzügyi folyamatokat, s a pénzügyi központok fejlődési lehetőségeit egy-egy ország világgazdasági érdekei szerint alakította egymástól elkülönülő gazdasági blokkokon belül. Az elmúlt hatvan évben kialakult nemzetközi pénzügyi rendszer meghatározó filozófiája a nemzetközi pénzügyi liberalizációja, ami egyszerre engedett teret a koncentrációs és lokalizációs folyamatok felerősödésének.

A nemzetközi pénzügyek nagyfokú liberalizáltsága és globalizáltsága mellett a kölcsönös függések, alá- és felülrendeltség bonyolult rendszere átalakult ki a pénzügyi központok között. A helyi központok mozgásterére az IFC-ék jelentős befolyást gyakorolnak, nemcsak a piaci impulzusok révén, hanem az általuk követett technika és szokásjog alapján is. Ugyanakkor ellentétes hatás is jelen van, tehát a helyi központok információt-igényeit és lehetőségeiket az IFC-k mérlegetik, kihasználják.

6. A nemzetközi pénzügyi központok fontos jellemzője a transznacionális bankok (TNB) erőteljes jelenléte az ott folyó tőke- és pénzforgalomban. E bankok, amelyek többnyire holding rendszerben működnek, gyakran a nemzetközi pénzügyi központokban létesítik szervezési és irányítási rendszerüket, külföldi tranzakcióik zömét is itt bonyolítják le. A TNB és a nemzetközi pénzügyi központok között szoros kölcsönkapcsolat érvényesül, a vállalati és banki nemzetköziesedés ösztönözte és átstrukturálta a pénzügyi központokat is.

Napjaink világgazdasági folyamataiban egyre meghatározóbb szerepe van a nemzetközi nagyvállalatok stratégiájának. A globális vállalatok stratégiájának meghatározó eleme az értéklánc mentén történő telephelyválasztás. Ennek megfelelően a vállalatok az adott tevékenységet odatelepítik a világban, ahol az a legnagyobb hatékonysággal működtethető. Így közvetlenül befolyásolhatják egy-egy földrajzi terület gazdasági fejlődését.

Hasonlóképpen, a pénzügyi intézmények között is megfigyelhető egyre nagyobb méretű szereplők megjelenése. A pénzügyi területen jelentkező koncentráció a termelő vállalatokhoz hasonló folyamatokkal jár, s az eltérő jellegű tevékenységek különböző földrajzi helyekre települnek, ezzel befolyásolva az adott ország/város pénzügyi tevékenységének alakulását. Egy terület pénzügyi jelentőségének növekedése jellemzően mutatja a betelepült nemzetközi bankok száma, a pénzügyekkel foglalkozó szakképzett munkaerő nagysága és intenzitása. A nemzetközi pénzügyi központban helyet adó ország számára a TNB jelenléte nemzetgazdasági érdek, hiszen a centrum működési bevételei sem elhanyagolhatóak. Egyes becslések szerint az így létrejött jövedelem elérheti egy-egy ország GDP-jének 6-8 százalékát.

A finanszírozási lehetőségek bővülése kedvező hatást gyakorol a világgazdaság növekedésére is. A likviditás-bőség olyan fejlesztések finanszírozást is lehetővé teszi, amire a korábbiakban nem volt lehetőség. A pénzügyi spekuláció különböző új formái jöttek létre, amelyek nemcsak egy

nemzeti pénzrendszer válságát idézhetik elő, hanem a nemzetközi pénzrendszert is ebbe a helyzetbe sodorhatják. A pénzügyi szakemberek (spekulánsok) kreativitása nagyfokú, s állandóan új eszközöket találnak ki, amelyeket a szabályozni kívánók nem tudnak nyomon követni. A nagyfokú likviditás miatt a gazdasági fundamentumok szerepe mára kevésbé fontos, ami pedig az instabilitás egy bizonyos szintjén túl már kockázatokat rejt. (Ugyanakkor a nemzetközi bankok mára többes értékelési rendszert alakítottak ki hiteltevékenységük során: egyre jelentősebbé válik a nem számszerűsíthető információk bevonása a döntéshozatalba. Ez is arra utal, hogy a hagyományos elemzési módszerek, elméleti következtetések a mai világgazdasági folyamatok mellett módosulnak.)

A TNB számára nagyon fontos, hogy a nemzetközi pénzközpontok liberalizáltak, megbízhatóak, erős pénzügyi infrastruktúrával rendelkeznek, szabad az információhoz jutás, az agglomerációs hatások erősek. Ezért a TNB érdekelték abban, hogy a nemzetközi pénzközpont adta lehetőségeket mind szélesebb körben, mind hatékonyabban kihasználja. A nemzetközi pénzközpont létét napjainkban viszont gyakorlatilag a TNB jelenlétének erőssége határozza meg. Ugyanakkor a TNB bizonyos mértékben helyettesíthetik, kiegészíthetik a pénzügyi központok funkcióit, ami egyes regionális pénzügyi központok fejlődési lehetőségeit, így a gazdasági fejlődéshez kapcsolódó hatásait módosítja.

7. A pénzügyi központok dinamikája és a regionális fejlődés között sok csatornán keresztül érvényesülő összefüggés van. A pénzügyi központok bizonyos történelmi korokban meghatározó módon járultak hozzá egyes térségek gazdasági növekedésének felgyorsulásához. Ma ezek a hatások általában jóval áttételesebben jelentkeznek, bár kis, fejlődő országok esetében továbbra is jelentős hatásuk lehet.

Elméleti szempontból is fontos kérdés, hogy vajon milyen ok-okozati összefüggés mutatható ki a pénzügyi közvetítés mélyülése, a pénzügyi szolgáltatások intenzitásának erősödése és a gazdasági növekedés között. A szakirodalomban ezzel kapcsolatban markánsan elkülönül egymástól két, lényegét tekintve teljesen ellentétes nézet.

- Az egyik szerint a pénzügyi szolgáltatások szélesedése jelentős és közvetlen hatást gyakorol a gazdasági növekedésre.
- A másik megközelítés szerint a gazdasági növekedés, alapvetően a vállalati tevékenység bővülése a meghatározó, s ahhoz kapcsolódóan erősödik a pénzügyi szolgáltatói tevékenység.

A globalizációs folyamatokat is figyelembe véve meglátásom szerint a két folyamat közötti kapcsolat a korábbiakhoz képest napjainkban jóval áttételesebb, s annak erőssége is csökkent. A hatások a következő főbb csatornákon keresztül érvényesülhetnek.

- Az IFC az ott működő intézmények pénzügyi tranzakciói nyomán jelentős adójövedelmet hoz a fogadó országnak, infrastruktúrájának kialakítása és működtetése helyi befektetéseket és munkahelyeket teremt az adott városban. Az ország számára kiszélesedik a pénzkínálat, s kedvező feltételű hitelekhez juthat.
- A fogadó ország élvezzi a pénzügyi innováció előnyeit, a magas szintű információs technika beáramlását. A helyi pénzügyek az IFC jelenléte mellett gyorsan és széleskörűen a legautentikusabb és a legfrissebb információkhoz juthatnak, ami jelentős versenyelőny számukra.
- A globális pénzügyi rendszerben keletkező negatív impulzusok is gyorsan jelentkeznek a hazai pénzügyekben, nő a spekulációs műveletek száma és ezáltal emelkedik a kockázat is (ezek a hatások azonban ma már lényegében a világ bármely pontján azonnal érzékelhetőek). Amennyiben a nemzeti pénzügyi központok szerepe csökken, vagy azok akár teljesen megszűnnek, a helyi vállalatok és a háztartások esetleg egyre nagyobb nehézségekkel szembesülhetnek finanszírozásuk során. (Pénzügyi központok gyors összeomlására példa Panama és Bejrút, ahol hatalmas erejű centrifugális erők kényszerítették az üzleti életet a kivonulásra, ami a pénzügyi központ funkció gyors megszűnéséhez vezetett. Az EU-ban a sokkal fokozatosabb hanyatlás figyelhető meg a kisebb regionális pénzügyi központok, főleg tőzsdék esetében. Spanyolországban ez a folyamat pl. Madrid kiemelkedéséhez vezetett, miközben az ország más pénzügyi központjai fokozatosan elvesztették jelentőségüket. Franciaországban hasonlóképpen, a vidéki központok helyét egyre inkább Párizs vette át az idők folyamán.)
- Ugyanakkor az integrációs folyamat új lehetőségeket is teremthet, mivel minden egyes pénzügyi központ hozzáférhet más pénzügyi központ piacaihoz, illetve piacául szolgálhat azoknak, s az integráció várhatóan növeli a hatékonyságot és bővíti a teljes pénzügyi aktivitást. Ezen helyeknek azonban valamiképpen kompenzálniuk kell méretből eredő hátrányaikat, ami a potenciális megtelepedőket befolyásoló kedvezményekre terjed ki. A hálózati externáliákra építő megközelítés szerint a pénzügyi központoknak számos irányban kell erőfeszítéseiket koncentrálniuk: nem csak a hatékonyságot kell garantálniuk, de a kritikus tömeg elérését és

fenntartását is: emellett meg kell próbálniuk hálózat kiépítését más pénzügyi központokkal, illetve ki kell használniuk a helyi különbségeket, amelyeket a pénzügyi piac szegmentáltsága tart fenn. Ez a komplex megközelítés a kisebb, perifériális elhelyezkedésű pénzügyi központok számára is esélyt kínál, ami a gazdasági növekedési lehetőségeket is befolyásolhatja.

8. Az offshore pénzügyi központok egyes gazdaságtörténeti korokban jelentős hangsúlyt kapnak. Szerepük a mai világgazdasági fejlődésben ellentmondásos. Létezésük az eltérő gazdasági feltételekből adódóan logikus következménye a magántőke piac- és profit-kihasználási céljainak, azonban egyre több csatornán járulhatnak hozzá a világgazdasági egyensúlytalansághoz.

A pénzügyi központok sajátos típusának tekinthető offshore lokációk a világgazdaság fejlődése szempontjából sem közömbös hatást gyakorolnak. Létrejöttük sokszor politikai, stratégia illetve gazdaságfejlesztési megfontolások eredménye.

- Bizonyos esetekben nagyon fontos közvetítő szerepet töltek és töltenek be a világgazdaság egyes szereplői közötti kapcsolatokban.
- Sokszor sajátosan deformálhatják egy-egy fejlődő ország gazdaságát, egyoldalúan és nagymértékben kiszolgáltatottá téve a nemzetközi tőke mozgásokban, illetve szabályozásban bekövetkezett változásoknak.
- Közvetetten nagyon kedvezőtlen hatásuk lehet egyes fejlett országok gazdaságára is, amennyiben kedvező adózási feltételeikkel jelentős adóbevételeket vonnak el fejlettebb országoktól. (Ennek nagysága természetesen pontosan nem határozható meg, de a becslések ma már igen jelentős összegeket tartalmaznak.)

Az elmúlt 15 évben az offshore pénzügyi központok látványosan fejlődtek. Mértékadó becslések szerint 1995-2004 között a központok által kezelt vagyon megötszöröződött, s meghaladta a 2400 milliárd dollárt (!). E műveleteket ma 60 ezer erre szakosodott cég folytatja és abban 2.5 milliárd cég vesz részt, s napjainkban a nemzetközi pénzügyi tranzakciók 55-60 százaléka kapcsolatban van az offshore ügyletekkel.

Az OFC-k dinamikus fejlődése a globalizáció logikus következménye. Ezek a központok a nagyon kedvező adókörnyezetükkel olyan vonzerőt gyakorolnak, hogy a nemzetközi vállalatok és magánszemélyek is –

felhasználva a könyvelői, banki, és jogi lehetőségeket – minimalizálhatják adófizetési kötelezettségüket honosságuk országában.

Az OFC-k által nyújtott kedvező körülmények nem választhatóak el a legnagyobb nemzetközi vállalatok érdekeitől, amelyek egyrészt képesek nyomást gyakorolni az ilyen központok fennmaradása érdekében, illetve könnyedén tudják ott kimutatni nyereségüket, ahol az adóoptimalizálást eredményez számukra. (Az adóminimalizálásra való ilyen törekvés egyébként a világméretű jelentős adócsökkentés időszakában, az elmúlt 25-30 évben következett be. Nem igaz tehát az az állítás, hogy a nemzetállamok által alkalmazott magas adók okozták az OFC-k felemelkedését, sokkal inkább a nemzetközi szabályozás változása, a tőkemobilitás növekedése és a tőke határhaznának növelése/fenntartása, vagyis összefoglalóan a globalizáció elmélyülése járult ehhez hozzá meghatározó mértékben.)

Az OFC-k és a tőke mobilitása a demokrácia számára is komoly kihívásokat jelenthet. Ha pl. a választásokon győztes pártok ígéreteiket betartva növelni akarják az állami kiadásokat bizonyos területeken a vállalatok, egyének stb. adóterheinek növelésével, ezen céljaik megvalósítása nehézségbe ütközhet. A vállalatok – miközben továbbra is kihasználják az adott országban meglévő adottságokat, szolgáltatásokat és piacokat, az adófizetés elől fiktív módon elrejtőzhetnek egyes offshore központokban. A TNC-k ezt globális hálózatukat kihasználva könnyebben megtehetik, mint helyi versenytársaik, ami összességében a versenyviszonyokat is torzítja, hiszen egyes helyi cégek tevékenysége hiába hatékonyabb esetleg a TNC-khez képest, egyenlőtlen versenyterepen küzdenek egymással. Ugyanakkor a pénzmosás elleni harc erősödése, a nemzetközi terrorizmussal összekötő szálak, a nemzetközi pénzügyi stabilitás megőrzésének fontossága az utóbbi időszakban növelte az ezen központok szabályozására való igényt. Ez azonban ma még nem érte el azt a szintet, hogy ezt a mára óriási üzletté vált folyamatot nagymértékben tudná befolyásolni.

Különböző javaslatok születtek az offshore központok felszámolásra, de legalábbis azok szabályozásra. (pl. OECD nyilatkozatok; EU-irányelv a kamatjövödelmek megadóztatásáról; a nemzetközi tőkeáramlás adóztatására vonatkozó különböző elképzelések) De vannak olyan nézetek is, amelyek szerint az offshore központok a legszabadabb piacai a világnak, ami a WTO alapelveivel is összhangban van. Az offshore tevékenység megítélésem szerint a jövőben is jelentős tényezője marad a nemzetközi tőkeáramlásnak: a TNC-k és a TNB erőteljesen érdekelték e rendszer további működésében, s bizonyos esetekben egyes fejlett államok is védelmezik fennmaradásukat. Hangsúlyeltolódásra azonban sor kerül, egyrészt a nemzetközi bűnözés

elleni fellépéshez kapcsolódóan, másrészt a globális pénzügyi stabilitás megőrzése iránti egyre erősebb igény miatt.

9. Kelet-Európa helyzete a pénzügyi központi fejlődést tekintve sajátos volt. A KGST a közgazdasági logikának megfelelően a pénzügyek területén is próbált valamiféle egységesítés kialakítására. Az ilyen típusú, mesterséges módon létrehozott egység akkor járhat – esetleg – sikerrel, ha az a résztvevők közös gazdasági érdekein alapulva figyelembe veszi a globalizáció következtében kialakult feltételeket. A rendszerváltás átmenetileg lehetőséget teremtett térségbeli regionális és funkcionális pénzügyi központ kialakítására. Budapest is ilyen szereplővé válhatott volna, azonban a régió nemzetközi integrációjának felgyorsulásával, a világgazdasági liberalizáció kiszélesedésével mára ennek lehetősége jelentősen csökkent.

A keleti blokk felbomlásával sok szempontból vákuum keletkezett a közép-európai régióban.

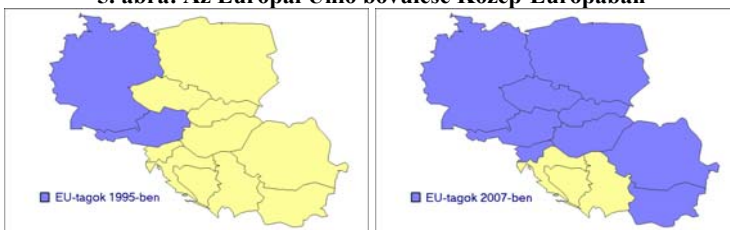
- Egyrészt, a térség legfejlettebb országai igen gyorsan kezdtek orientálódni az Európai Unió felé, miközben egymás közötti gazdasági és politikai kapcsolataik szintje minimálisra zuhant.
- Ugyanakkor a volt Szovjetunió területe mély gazdasági válságba zuhant, ami együtt járt a térség nemzetközi gazdasági és politikai kapcsolatokban játszott szerepének visszaesésével.
- Mindemellett a délkelet-európai régió piactudományi átalakulása rendkívül lassan zajlott, a volt Jugoszlávia területén pedig fegyveres konfliktus bontakozott ki.

A hasonló típusú, történelmi, szinte esetleges determinációk sok ország és térség esetében járultak hozzá speciális lehetőségek kihasználására. Ilyen lehetőség nyílt meg Ciprus számára Libanon pénzügyi központ szerepének elvesztésével, vagy a korábbi évszázadokban Svájc előtt sajátos geostratégiai elhelyezkedése folytán, illetve pl. Bécs válhatott fontos központtá a keleti blokkhoz való közelsége folytán a hidegháború időszakában.

A kilencvenes évek kevésbé liberalizált nemzetközi pénzügyi viszonyai között így logikusan merült fel Budapest, mint pénzügyi központ kialakításának terve, amely a térségben átmenetileg fennálló több együttes tényező kihasználása érdekében pénzügyi híd szerepet szánt Budapest számára. A 2000-es évekre azonban a néhány évig fennállt közvetítői szerep lehetősége az európai uniós csatlakozás megvalósulásával, illetve az integrációs folyamatnak a délkelet-európai régió felé történő kiterjesztésével, s a nemzetközi pénzügyi liberalizáció további elmélyülése

következtében irrelevánssá vált. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a gazdaságpolitikának nem érdemes törekednie pl. a távol-keleti országokkal olyan pénzügyi kapcsolatok kialakítására, amely révén Budapest számukra képezhet pénzügyi hidat az EU felé. Hasonló lehetőségeket kínálhat, hogy Magyarország kedvező földrajzi fekvése következtében jelentős komparatív előnyökkel rendelkezik a gazdasági logisztikában. Az európai, de más földrészek anyag-, s szolgáltatás áramlása érinti országunkat, ami lehetőséget kínál logisztikai tevékenységek folytatására, aminek több pénzügyi vonzata van, jelentős devizaforgalmat indukál. Az ország fejlesztési elgondolásaiban a logisztikai tevékenységben rejlő lehetőségek sokoldalú kibontakozása áll. Ezek erősíthetik Budapest regionális pénzügyi pozícióit, s befolyásolják a hazai bankrendszer működését is.

5. ábra: Az Európai Unió bővülése Közép-Európában

Forrás: saját szerkesztés

V. Az eredmények gyakorlati alkalmazásának lehetőségei, a további kutatás irányai

Az értekezés elsősorban olyan elméleti keretrendszer kialakítására tett kísérletet, amelynek segítségével jól körülírhatók a pénzügyi központok fejlődését meghatározó legfontosabb tényezők hatásmechanizmusai, a nemzetközi pénzügyi rendszer és a pénzügyi központok, valamint a gazdasági fejlődés közötti kölcsönhatások rendszere. Ez a keret megítélésem szerint logikus vizsgálódási lehetőséget teremt a liberalizált világgazdasági feltételek mellett a nemzetközi pénzügyekhez, a pénzügyi rendszerhez való szerves kapcsolódás fontosságának kimutatására, egyben módszert adhat a hosszabb távú földrajzi és világgazdasági áttrendeződések előre jelzéséhez. Ez a hazai gazdaságpolitika számára lényeges kérdés, mivel Magyarország nagymértékben függ a nemzetközi pénzügyi kapcsolatokról, elsősorban a külföldi forrásbevonás meghatározó fontossága miatt.

A pénzügyi központok fejlődése, a világgazdasági pozíció-átrendeződés figyelemmel követése azok regionális növekedési impulzusainak kihasználása érdekében is fontos. Magyarország földrajzi elhelyezkedése és intézményi integráltsága révén a pénzügyi központok fejlődése két relációban is fontos hatást gyakorolhat. Egyrészt az Európán belüli áttrendeződés, illetve a pénzügyi szolgáltatások liberalizációja hat, amire a hazai gazdaságpolitikának is fel kell készülnie. Másrészt Oroszország fejlődése eredményezhet új pénzügyi hatalmat Moszkva központtal. A magyar gazdaság Oroszországhoz fűződő fontos gazdaságpolitikai kapcsolatai arra utalhatnak, hogy célszerű ezt a pénzügyi központosodási folyamatot is figyelemmel kísérni.

Magyarország hosszú távú gazdasági érdekei szempontjából meghatározó jelentőségű, hogy sikerül-e pótlólagos növekedési forrásokhoz jutni újszerű gazdaságfejlesztési eszközökkel. Ezek közé tartozhat a logisztika erőteljes, koncentrált fejlesztése, ami kiterjedt pénzügyi szolgáltatásokat igényel. E folyamat elősegítése révén Magyarország sajátos logisztikai-pénzügyi központtá válhatna, aminek elméleti megalapozásához a sikeres pénzügyi központok által alkalmazott stratégiák vizsgálatára szükséges támaszkodni. Hasonló típusú felértékelődést jelenthetne az ország gazdasága számára, amennyiben a távol-keleti térség számára lenne képes pénzügyi, gazdasági belépési pontként szolgálni az Európai Unió piacára.

A kutatás további irányait illetően az értekezés készítése során következő szempontok kristályosodtak ki.

a) A pénzügyi központokat illetően a legkevésbé kutatott terület – részben az információkhoz való korlátozott hozzáférés következtében is – az offshore központokhoz kapcsolódik. Ezek tevékenységének hatása a gazdasági fejlődésre, illetve a nemzetközi pénzügyi egyensúlyra ellentmondásos. Ez a kérdéskör egyben összefüggésben van az állam-szerep újraértelmezésének tágabb problémájával. Az offshore jellegű tevékenység, amelynek bizonyos formái a legfejlettebb pénzügyi központokban is zajlanak, erodálja az államok adóbevételeit, ami a közfeladatok finanszírozását teszi nehezebbé. E hatás mértékének vizsgálata – a nyilvánvalóan nagy nehézségbe ütköző számszerűsítés ellenére –, s a probléma-kezelés alternatíváinak kidolgozása hozzájárulhatna mind az állami feladatok ellátásának, mind pedig a nemzetközi egyensúlynak a javításához.

b) Hasonlóképpen meghatározó kutatási irány lehet a jövőben a távol-keleti és a kelet-európai fejlődés által determinált pénzügyi központképződés hatásainak vizsgálata. Különösen a távol-keleti régió pénzügyi központi fejlődése gyakorolhat hatást még a legnagyobb nemzetközi pénzügyi központok között kialakult arányok módosulására is, de regionális szinten az oroszországi fejlődés is jelentős következményekkel járhat.

c) További lényeges kutatási irányt jelenthet az euró bevezetéséhez kapcsolódó átrendeződés az európai pénzügyi központokkal összefüggésben. Európában a pénzügyi központok közötti verseny egyre inkább Párizsban, Frankfurtban és Londonban koncentrálódott már a kilencvenes években. Az euró bevezetésével ez a tendencia felgyorsult. További következmény a következő időszakban az lehet, hogy a központi helyeken való koncentrálódás tovább folytatódik, s a pénzügyileg kevésbé fejlett országok pénzügyi szektora tovább zsugorodik. Összességében azonban valószínűleg az európai pénzpiac nyер az integrációból.

d) Végezetül fontos elemzési terület azon összefüggések feltárása is, hogy a pénzügyi központok hogyan járulnak hozzá a beruházások és a források átcsoportosításához a világgazdaságban, s ennek milyen regionális fejlődésre gyakorolt következményei lehetnek.

VI. Publikációs jegyzék

1. A disszertáció alapjául szolgáló publikációk

Tudományos folyóirat cikkek:

1. **ERŐS J.** (1986): Marketing a pénzintézeteknél. Bankszemle, 1986/6. pp. 20-27.
2. **ERŐS J.** (2001): Introduction of the Balance sheet. Accounting Controlling Tax Auditon BMGE Budapest 2001/4. pp. 62-75.
3. **ERŐS J.** (2004): Investments and Economic Growth in the European Union and Hungary. Development and Finance, 2004/2. pp. 21-31.
4. **ERŐS J.** (2007): Pénzügyi központok a globalizáció korában – stabilitás és átrendeződés. Fejlesztés és Finanszírozás, 2007/2. (megjelenés alatt)

Tudományos szaktanulmányok:

1. **ERŐS J.** (1996): Concentration of the banking system and the international experience in the field of bank mergers. Paper written for the Kissinger Associates, Inc. New York, USA, 1996. 20 p.
2. **ERŐS J.** – GÁL P. – PALÁNKAI T. – SIMAI M. (1996): Az Európai Unió egységes piacának helyzete a pénzügyi szolgáltatások terén. Tanulmány a Miniszterelnöki Hivatal részére. Budapest, 1996. 14 p.
3. **ERŐS J.** (1997): The Hungarian Capital Markets. Paper written for the European Bank for Reconstruction and Development, London, UK, 1997. 9 p.
4. **ERŐS J.** – Gál Péter – Palánkai Tibor (1998): A bankrendszer átrendeződése és az euro /alkalmazkodási lehetőségek és hatások/ BKE Jubileumi ülészak, Budapest, 1998. 12. hó
5. **ERŐS J.** (1998): The economic, financial position of Central Europe. Paper for the IIF/EBRD Board of Directors and Advisors. London, UK, 1998.

Döntés előkészítő tanulmányok:

1. **ERŐS J.** – GÁL P. – PALÁNKAI T. (1997): Vélemény a bankrendszer és a gazdaságpolitika kapcsolatáról. A Miniszterelnök Gazdasági Kabinetirodája részére. 10 p.

2. **ERŐS J.** (1997): Feltételek és kidolgozandó kérdések a „Budapesti Kereskedelmi és Pénzügyi Központ” kialakításához. Összefoglaló értékelés a Miniszterelnöki Hivatal részére. 6 p.

2. A disszertáció alapjául szolgáló előadások

ERŐS J. (1996): Report on the position of the Hungarian economy and the Hungarian banking system. Paper for the Central European Bank leaders meeting, Prague, 27 October, 1996.

ERŐS J. (1997): A bankrendszer szerepe a magyar gazdaság pénzügyi folyamatában. AIESEC Konferencia, Budapest, 1997. május 17.

ERŐS J. (1999): Az EURO-hoz való csatlakozás és a magyar bankok érdekei, problémái. Az euro-pénzrendszer hatásai a nemzetközi pénzügyekre és Magyarországra. Az EURÓ Magyarországon Konferencia előadása, Budapest, 1999. január 22.

ERŐS J. (2005): Development Policy Dilemmas Related to the Introduction of the Euro in Hungary. Executive Club Luxembourg, Continental Finance Group S.A. Luxembourg, 2005.

ERŐS J. (2006): A magyarországi tőkebefektetési lehetőségek bemutatása. Nomura Corporate Advisor (Central-Europe) Pr. Ltd. felkérésére prezentáció tartása, a Magyarországra látogató japán intézményi befektetők részére. Budapest, 2006. október 26.

ERŐS J. (2006): Fejlesztés és Finanszírozás – elmélet és gyakorlat. Az MFB Rt és a BMGE által szervezett „Gazdasági alkalmazkodás és felzárkózási dilemmák” című konferencia, Budapest, 2006. december 5.

3. Egyéb publikációk

ERŐS J. (1993): The most important part of the Hungarian banking systems development. Paper written for the Economic Development Conference - Harvard Business School, Budapest University of Economic Sciences. Budapest, 1993. 15 p.

ERŐS J. (1993): Private Banking Services Report. A study for the Central European Development Corporation. New York, USA, 1993. 14 p.

ERŐS J. (1993): Investment Management Services - Practice and Administration Notes. A study for the Central European Development Corporation. New York, USA, 1993. 11 p.

ERŐS J. (1997): A vállalászási kockázati tőke funkciói és jellemzői a '90-es évek végén. Tanulmány a Pénzügyminiszter számára. Budapest, 1997. 14 p.

ERŐS J. (2001): Introduction of the Balance sheet. Bases on Interpretation and Application of GAAP Interpretation and Application of GAAP 2001. October, Budapest, 14 p.